

5. Сидоренко Н. Модифікації «шкільної» повісті у творчості Ніни Бічуї. *Філологічні трактати*. 2013. Т. 5. С. 55-61.

6. Слижук О. А. Самоідентифікація підлітків у процесі шкільної літературної освіти. *Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (26-27 берез. 2021 р.). Харків : Друкарня МАДРИД, 2021. С. 322-325.

7. Юрченко Н. Повісті Ніни Бічуї на уроках української літератури в школі. *Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода наука-2014»* : у 7 т. / Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. Т. 5. С. 236-238.

Желізко Юлія Вікторівна,
вчитель зарубіжної літератури, старший вчитель,
Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів №24

НЕПРОСТІ, АЛЕ ПОТРІБНІ ІСТОРІЇ **(читання під час війни в середній та вищій школах)**

Після початку повномасштабної війни пріоритети багатьох українців набули зовсім інших, а, можливо, й нових форм. Логічними постали питання: чи потрібне взагалі під час війни мистецтво? Яким воно, й зокрема література, має бути після всіх тих злочинів проти людства, свідками якого стали українці й світ?

Українська письменниця, літературознавиця Оксана Забужко в одному з останніх інтерв'ю наголошує: «...головна функція мистецтва: зменшувати у світі суму болю. І війна нам усім про неї нагадала.» [1, с. 2] То чи справді мистецтво має силу впливати на особистість?

Згідно з дослідженнями Українського інституту майбутнього, у другій половині 2022 року, цікавість до книг серед українців істотно зросла [2, с. 2]. Майже вдвічі збільшилися показники респондентів, які читають щодня. Українською мовою почали читати значно більше (64% опитаних). А стосовно жанрів, то виявилось, що серед читачів найпопулярнішими залишаються історичні книги (як художні, так і нон-фікшн), фентезі, поезія (зокрема, воєнна),

романи тощо. Вважається, що цікавість до літератури під час війни зумовлена прагненням читачів знайти розуміння та втіху на сторінках книг, а також вкотре переконатися, що навіть у найскладніші часи слова можуть стати джерелом надії, а літературні персонажі – потрібними компаньйонами.

Коли з дорослими читачами все більш-менш зрозуміло, то ситуація з читанням серед дітей постає перед новими викликами [2, с. 22]. Насамперед слід зазначити, що чи не кожен такий читач – це дитина війни. Майже у кожному класі закладів освіти навчаються діти-ВПО, але й ті, які знаходяться у своїх домівках щодня читають, слухають, бачать шокуючі кадри руйнувань й втрат, яких зазнає наша країна. Яку літературу на уроках читати з такими дітьми? Чи варто взагалі читати книги про війну чи їх варто уникати? Дослідимо питання, враховуючи власний досвід викладання зарубіжної літератури в школі.

Рішенням Міністерства освіти й науки України від червня 2022 року було оновлено зміст навчальних програм із зарубіжної літератури для 6-9 класів та 10-11 класів. Твори російських та білоруських авторів було вилучено та/або замінено на твори зарубіжних письменників відповідно до літературного процесу та з урахуванням вікових особливостей учнів/учениць.

За оновленою програмою для 7 класу з теми «Історичне минуле в літературі» пропонується твір «Хлопчик у смугастій піжамі» сучасного ірландського письменника Джона Бойна [3, с. 26]. Автор розповідає історію дружби двох хлопчиків – сина німецького генерала Бруно і маленького в'язня концтабору єврея Шмуля. Вважаємо, що доречним буде історичний коментар, оскільки під час вивчення творів антитоталітарного спрямування зростає роль міжпредметних зав'язків, зокрема з історією [2, с. 22]. Важливо наголосити на актуальності роману, провести паралель між нацизмом та рашизмом, але виокремити позитивні складові історії: дружбу та підтримку хлопчиків, кілька кумедних ситуацій, які траплялися тощо. Підсумувати, що саме добро та правда важливі у складні, темні часи, а діти, подекуди, здатні побачити та зрозуміти набагато більше, ніж дорослі. За бажання навести приклад схожих історій із

сучасного життя українських дітей, які демонструють, що українці продовжують робити добрі вчинки, підтримувати, любити і допомагати один одному.

Тема Другої світової війни у європейській поезії (7 клас) представлена вивченням поезій К. Галчинського, А. Маргул-Шпербера, І. Вайсгласа [3, с. 25]. Для інваріантної складової пропонуємо збірку повістей у віршах «Від війни плачуть» ізраїльської поетеси Тірци Атар. Найбільше Тірца та її маленька героїня хочуть, щоб був «світові – мир, а війні – сором». Повість у віршах написана ще у 70-х і, звісно, не про наші реалії – у Ізраїлі війна вже давно вросла в звичайне життя людей. Але читаючи її стає моторошно від того наскільки ці вірші суголосні з теперішньою українською реальністю. Читаємо на вибір поезію, наприклад: *«Спасибі тобі, герою, що затулив собою мене, даєш бій лихому. Коли ти вернешся додому? (А що це воно «лихе»? Людина? Чи що це таке? Ти бачив його сам? Чи просто знаєш, що десь воно там?)...»* Адже під час прочитання уривку можна зацентувати увагу на позитивних моральних якостях, зокрема, на вдячності. Запропонувати дітям створити власні вірші/листи/твори вдячності військовим, намалювати малюнки, приєднатися до національно-патріотичної акції «Подякуй героям!» тощо.

Для 10 класу під час вивчення теми «Сучасна література в юнацькому читанні» (або для позакласного читання після теми) можемо запропонувати роман Халеда Госсейні «Ловець повітряних зміїв». Халед Госсейні – афгансько-американський письменник, його дебютний роман «Ловець повітряних зміїв» повідає історію афганського хлопчика Аміра. Із найкращим другом Гассаном видирався на дерева й читав книжки, обожнював кебаб та поїздки з батьком за місто. І мріяв про перемогу у змаганні повітряних зміїв. Та одного разу Амір став свідком жахливого злочину.

Роман Госсейні про дружбу та відданість, боягузтво і зраду, прощення й справедливість. Твір буде цікавий для знайомства із афганською культурою, традиціями, історією. Це також історія драм і трагедій однієї з найбільших країн Азії, про яку колись українці знали напрочуд мало, але сьогодні, на жаль, нас

об'єднує спільний агресор. У романі є одна суто людська інтенція – зберегти те, що втрачається. Війна – це завжди про втрати – людські, культурні, територіальні. Вважаємо, що важливо наголосити учням про те, як важливо берегти свої традиції, літературу, національну пам'ять.

Для позакласного читання в 11 класі пропонуємо твір американського письменника Ентоні Дорра «Все те незрима світло». В охопленому війною французькому містечку Сен-Мало зустрілися французька дівчинка Марі-Лор та німецький хлопець Вернер Пфенніг. Вони обоє не бачать: вона втратила зір ще дитиною, а він засліплений німецькою пропагандою. Але, здається, сама доля все життя вела їх назустріч одне одному, щоб вони побачили незрима світло, яке здатне перемогти безоку пітьму.

Оскільки під час вивчення творів на воєнну тематику пропонуємо акцентувати увагу на моральних якостях, позитивних аспектах людської поведінки, то рекомендуємо звернути увагу на основну ідею твору – незрима світло завжди переможе темряву. На підсумковому уроці доречно згадати й слова з промови президента України навесні 2022 року: «Життя переможе смерть, а світло переможе темряву». Можна запропонувати учням висловити власні думки у формі есе, тез до виступу, промови. Підтримка й «те незрима світло» – особливо потрібні дітям, а урок – чудова нагода для реалізації.

Окремо хочемо порекомендувати кілька книг українських авторів, у яких репрезентовано тему війни та які можна використовувати як для позакласного читання з предметів літературного циклу, так для годин спілкування для класних керівників.

«Таємні історії маленьких і великих перемог» Тані Стус – збірка з 10 казок із терапевтичним ефектом для дорослих з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку. Казки можуть стати повсякденним інструментом допомоги для батьків, діти яких мають симптоми стресу, тривожності, а також у кризових ситуаціях, спричинених війною.

Книжка-картинка «Дім» Катерини Тихозорої та Олександра Продана оповідає про втрату домівки з незвичайного ракурсу. Зокрема, цінним є епізод, у якому один із героїв, тато, пояснює дитині, що їхній дім виконував власну місію, і хоч нині його немає, спогади про нього залишаються, мандрують разом з нами, а значить, залишаються з нами назавжди.

Книга Олени Максименко «Пси, які приручають людей» життєствердна, оскільки оповідає про дітей, які пережили страхіття війни й намагаються жити далі. «Пси, які приручають людей» – підлітковий роман, що крім звичних проблем дорослішання, розкриває також теми толерантності, сутності посттравматичного синдрому та психологічної реабілітації дітей, які стали вимушеними свідками війни.

Враховуючи яких змін зазнали умови навчання, ментальне здоров'я здобувачів освіти, вважаємо за необхідне, запропонувати для використання на уроках елементів біоадекватної педагогіки (ноосферної освіти).

Ноосферна освіта спрямована на виховання особистості, духовні інтереси якої домінують над споживацькими, гармонійної і цілісної, яка усвідомлює себе як частинку вселенського життя, свою відповідальність за вчинки перед суспільством і природою, проявляє спрямованість на підтримку і збереження життя на планеті [4, с. 108]. Мета методики біоадекватного (ноосферного) мислення полягає в формуванні психологічного здоров'я, мотивації екологічно здорового типу мислення, заснованого на свідомому сукупному володінні логічним (лівопівкульним) і образним (правопівкульним) мислення. Основними елементами біоадекватного (ноосферного) уроку є: створення образону (мислеобразу) до уроку, застосування вправ на активізацію органів чуття учнів, хвилинка здоров'я, рефлексія тощо.

Вважаємо, що застосування вправ на активізацію органів чуття (смаки, кольори, аромати, дотики, звуки), елементів медитації (створення мислеобразу), вправи на забезпечення здоров'язберігаючого компоненту (вправи для зору, дихання, зміцнення м'язів рук, ніг, правильної постави, вправи на розслаблення, зняття втоми, прописи для гармонізації лівої та правої півкуль головного мозку, відновлення нервових клітин, руханки), рефлексія (самоаналіз не лише власного робочого процесу, а й психологічного стану) є визначальними у роботі з учнями в нових умовах навчання – в умовах війни. Адже саме завдяки таким вправам вчителі можуть психологічно налаштувати учнів для сприйняття певного тексту, приділити увагу емоційному стану, зняти напругу від пережитих (побачених, почутих) подій, скоригувати урок відповідно до потреб та можливостей учнів, закласти мікроцеглинки для внутрішньої реабілітації учнів.

Отже, читання під час війни – це також своєрідна терапія і для учнів, і для вчителів. Варто не боятися читати історії про війну, адже, на жаль, це реалії, в яких ми живемо та в майбутньому на нас чекають нові твори про події, які відбуваються зараз в Україні. Важливо знайти баланс між висвітленням реальності й акцентуванням уваги на позитивному аспекті художніх творів. Уроки літератури мають стати майданчиком для осмислення таких категорій, як «добро», «світло», «любов», для душевного спокою, для розуміння персонажів і самого себе. І впевнені, що за таких умов у душах дітей житиме тверда віра в те, що *«життя обов'язково переможе смерть, а світло – темряву»*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забужко О. «Українці – сильна нація»: 13 влучних цитат Оксани Забужко про війну та Україну. URL: <https://vogue.ua/article/culture/knigi/ukrajinci-silna-naciya-naykrashchi-citati-oksani-zabuzhko-pro-viynu-ta-ukrajinu-49927.html>

2. Ісаєва О.О. Чи може бути поезія після Бучі? Або як змінився процес вивчення літератури в школі у нових реаліях України. Джерела. Науково-методичний вісник (збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість в історії, літературі та методиці навчання»). 2022. № 1–4 (99–102). С. 22–23.

3. Оновлена програма із зарубіжної література для 5-9 класів; 10-11 класів. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zarubizhna.literatura-6-9.pdf>

4. Пресреліз за результатами соціологічного дослідження «Практики читання під час війни». Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/presreliz-za-rezultatamy-socziologichnogo-doslidzhennya-praktyky-chytannya-pid-chas-vijny%E2%82%AC%80%E2%82%AC/>

5. Субіна О.О. Ноосферна освіта як важлива складова фахової педагогічної підготовки. Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: матер.наук.-практ. конф., 14-18 березня 2016 року. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 108-110.